

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра економічної кібернетики

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до виконання домашнього завдання з дисципліни
«Моделювання управління ризиком»
для студентів очної та заочної форми навчання

Галузь знань: 05 "Соціальні та поведінкові науки"
Спеціальність 051 «Економіка»
Спеціалізація «Економічна кібернетика»

КИЇВ 2019

УДК 330.342.3..519.86:(076.5)
ББК У.в631р
МЗ4

Укладач :Олешко Тамара Іванівна

Рецензенти: Григорак Марія Юріївна, к.е.н., доц.
(Національний авіаційний університет)
Смерічевський Сергій Францевич, д.е.н., проф.
(Національний авіаційний університет)

Затверджено на засіданні кафедри економічної кібернетики факультету
економіки та бізнес-адміністрування НАУ

Моделювання управління ризиком: Методичні вказівки до виконання
домашнього завдання / Уклад.: Т.І. Олешко - К.: НАУ, 2019. – 35 с.

Методичні вказівки містять рекомендації до виконання домашнього завдання з
дисципліни «Моделювання управління ризиком» для студентів-магістрів очної
та заочної форми навчання спеціалізації «Економічна кібернетика».

© Т.І. Олешко 2019
© НАУ, 2019

ВСТУП

В умовах ринкових відносин, при наявності конкуренції і виникненні часом непередбачених ситуацій, господарська, виробнича чи комерційна діяльність неможлива без ризиків. Однак і відсутність ризику, тобто небезпеки настання непередбачених і небажаних для суб'єкта підприємницької діяльності наслідків його дій, у кінцевому рахунку шкодить економіці, підриває її динамічність і ефективність. Нормальний хід економічного розвитку вимагає досить повної і різноманітної «ризикової стратифікації», що забезпечує кожному суб'єкту можливість зайняти позиції в такій зоні господарювання, у якій ступінь ризику відповідає його нахилам і особистим якостям. Існування ризику і неминучі в ході розвитку зміни його ступеня виступають постійним і сильнодіючим фактором руху підприємницької сфери економіки.

Здійснення підприємництва в будь-якому його вигляді пов'язане з ризиком. Зараз, у зв'язку з розвитком ринкових відносин свою діяльність підприємцю доводиться здійснювати в умовах наростаючої невизначеності ситуації і мінливості економічного середовища. Значить, виникає неясність і невпевненість в отриманні очікуваного кінцевого результату, а, отже, зростає ризик, тобто небезпека невдачі, непередбачених втрат. Особливо це властиво початковим стадіям освоєння підприємництва.

На Заході, навіть у відносно стабільних економічних умовах, суб'єкти господарювання приділяють пильну увагу питанням управління ризиками. На підприємствах створюються спеціальні служби ризик-менеджменту. У той же час, нашій економіці, де фактори економічної нестабільності і без того ускладнюють ефективне управління підприємствами, проблемам аналізу та управління комплексом ризиків, що виникають в процесі їх економічної діяльності, приділяється явно недостатня увага. Тому саме зараз вивчення теорії управління ризиками стає досить новим і актуальним напрямком, що й зумовило актуальність нашого дослідження.

Засвоєння курсу «Моделювання управління ризиком» студентами спеціалізації «Економічна кібернетика» передбачає виконання домашнього завдання.

Мета домашнього завдання:

- аналіз системи управління ризиками на підприємстві.
- дати поняття і класифікацію ризиків;
- визначити причини підприємницького ризику;
- вивчити методи аналізу ризику;
- розглянути механізм управління ризиками;
- вивчити способи зниження ризику.

Методи дослідження: обробка, аналіз наукових джерел; аналіз наукової літератури, підручників і посібників з досліджуваної проблеми, методи економічного аналізу, економіко-математичного моделювання, системного аналізу, математичної статистики.

Об'єкт дослідження – система ризиків.

Предмет дослідження – механізм управління ризиками.

Успішне виконання домашнього завдання передбачає володіння теоретичними знаннями та навичками, здобутими під час вивчення наступних дисциплін: вища математика, теорія ймовірностей та математична статистика, мікроекономіка, макроекономіка, економіка підприємства, економетрія, ризикологія, економіко-математичне моделювання, дослідження операцій, математична економіка, моделювання економіки тощо.

Домашнє завдання – це самостійна творча наукова робота студента. Запропоновані методичні вказівки призначені для студентів спеціалізації «Економічна кібернетика» та містять ключові моменти підготовки, оформлення, виконання та захисту домашнього завдання із дисципліни «Моделювання управління ризиком».

Домашнє завдання складається з двох частин – теоретичної та практичної. Варіант роботи вибирається за номером в списку групи.

1. ОСНОВНІ ВИМОГИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

домашнього завдання є однією із форм підготовки магістрів за спеціальністю 051 «Економіка» спеціалізації «Економічна кібернетика».

Написання домашнього завдання дозволяє досягнути такі *цілі*:

- залучення студентів до самостійної творчої роботи із науковою літературою, оброблення та аналізу конкретного матеріалу;
- студенти навчаються чітко, послідовно та грамотно викладати свої думки, застосувати отримані знання для розв’язування практичних проблем;
- студенти закріплюють знання, отримані під час лекційних та практичних занять із курсу «Моделювання управління ризиком».

Метою домашнього завдання є :

- закріплення теоретичних знань про види економічних ризиків, управління ними, їх класифікацію, методи її обчислення та методи її мінімізації;
- набуття навичок практичної роботи із обчислення ризиків;
- отримання навичок самостійного аналізу економічних ризиків та управління ними;
- набуття досвіду проведення наукового дослідження та обробки його результатів;
- ознайомлення з методами та методикою проведення наукового дослідження;
- прийняття ефективних управлінських рішень із використанням отриманих результатів дослідження;
- розвиток у студентів дослідницької та творчої ініціативи.

Загальні вимоги до написання домашнього завдання, як і будь-якої іншої наукової письмової роботи, включають наступне:

- відповідність орфографічним та граматичним правилам української мови;

- відповідність стилістичним вимогам до написання наукового тексту;
- відповідність стандартним вимогам до оформлення текстової документації;
- послідовність, логічність та простота викладення матеріалу;
- дотримання загальноприйнятої наукової термінології та встановлених стандартних вимог.

Вимоги, які ставлять до наукових досліджень, у томі числі домашнього завдання :

- актуальність проблеми, котру досліджують, її теоретична та практична значущість; відповідність теми сучасному стану розвитку відповідної галузі знань та перспективам її розвитку;
- правильно визначені предмет, об'єкт, мета, завдання дослідження; чітка характеристика предмета дослідження та дослідницьких засобів і підходів, використаних для виконання завдань дослідження;
- вивчення та критичний аналіз монографічних, навчальних та періодичних друкованих та електронних видань за темою; вивчення історії проблеми, сучасного стану та існуючих підходів до її вирішення, передового досвіду у відповідній сфері знань;
- організація та проведення дослідження на належному рівні, що відповідає вимогам вищої школи; зокрема: високий науково-технічний рівень викладення матеріалів курсової роботи, завершеність та повнота вирішення поставлених у роботі завдань, наявність елементів наукової творчості, власного підходу до аналізу дискусійних питань, самостійний характер викладення матеріалу;
- наявність висновків проведеного дослідження та рекомендацій щодо їх використання на практиці, рекомендації щодо напрямків подальшого розвитку досліджень.

Написання домашнього завдання як самостійного науково-навчального дослідження дозволяє виявити рівень загальнонаукової та спеціальної підготовки студента, його вміння застосовувати здобуті знання для розв'язування конкретних задач, схильність до аналізу та самостійного узагальнення матеріалів.

Тема домашнього завдання обирається з переліку тем за двома останніми цифрами залікової книжки студента.

1.1. Загальні характеристики домашнього завдання

У професійній підготовці спеціаліста економічного профілю значну роль відіграє написання студентом домашнього завдання.

домашнього завдання – це самостійне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується з певного курсу або з окремих його розділів.

Згідно з Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України, домашнього завдання виконується з метою

закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних студентами за час навчання, та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Тематика домашнього завдання має відповідати завданням навчальної дисципліни і тісно пов'язуватися з практичними потребами конкретного фаху. Вона затверджується на засіданні кафедри. Виконання домашнього завдання визначається графіком.

Домашнє завдання допомагає студентові систематизувати отримані теоретичні знання з вивченої дисципліни, перевірити якість цих знань: оволодіти первинними навичками проведення сучасних досліджень. Уже на цій першій творчій спробі можна виявити здатність студента самостійно осмислити проблему, творчо, критично її дослідити; вміння збирати, аналізувати і систематизувати літературні (архівні) джерела; здатність застосувати отримані знання при вирішенні практичних завдань; формулювати висновки, пропозиції і рекомендації з предмета дослідження. Випадає й слушна можливість проконтролювати вміння студента правильно організувати свою дослідницьку роботу та оформити її результати.

Домашнє завдання як самостійне навчально-наукове дослідження має виявити рівень загальнонаукової та спеціальної підготовки студента, його здатність застосовувати одержані знання під час вирішення конкретних проблем, його схильність до аналізу та самостійного узагальнення матеріалу з теми дослідження. Студент вибирає тему домашнього завдання згідно свого номеру у списку. Тематика домашніх завдань щорічно коригується з урахуванням набутого на кафедрах досвіду.

Незалежно від теми, структура домашнього завдання має бути такою: титульний аркуш; зміст; перелік умовних позначень (при необхідності); вступ; кілька розділів (підрозділів), що розкривають теорію питання та досвід практичної роботи; висновки; список використаної літератури; додатки.

1.2. Послідовність виконання домашнього завдання

Домашнє завдання має свою специфіку, її деталі завжди потрібно узгоджувати з науковим керівником.

Домашнє завдання доцільно виконувати в такій послідовності:

- 1) вибір теми, ознайомлення з нею, її обґрунтування;
- 2) виявлення та відбір літератури з теми;
- 3) з'ясування об'єкта, предмета, визначення мети та завдань дослідження;
- 4) виявлення і відбір літератури з теми, її вивчення;
- 5) складання попереднього плану, узгодження його з керівником;
- 6) викладання тексту роботи згідно з її структурою;
- 7) виклад теорії і методики;
- 8) формування висновків і рекомендацій;
- 9) написання вступу та огляду літератури з теми дослідження;
- 10) оформлення списку використаних джерел та додатків;

- 11) усунення зауважень, врахування рекомендацій наукового керівника;
- 12) доопрацювання роботи, остаточне редагування тексту, підготовка до захисту.

Потім здійснюється літературне й технічне оформлення роботи, її рецензування, підготовка до захисту і захист домашнього завдання.

1.3. Підготовчий етап роботи над домашнім завданням

Цей етап починається з *вибору теми* домашнього завдання, її осмислення та обґрунтування. Разом із керівником необхідно визначити межі розкриття теми та перелік установ, досвід роботи яких буде висвітлюватись у дослідженні.

При з'ясуванні *об'єкта, предмета і мети* дослідження необхідно зважати на те, що між ними і темою курсової роботи є системні логічні зв'язки.

Об'єктом дослідження є вся сукупність відношень різних аспектів теорії і практики науки, яка слугує джерелом необхідної для дослідника інформації.

Предмет дослідження – це тільки ті суттєві зв'язки та відношення, які підлягають безпосередньому вивченню в даній роботі, є головними, визначальними для конкретного дослідження. Таким чином, предмет дослідження є вужчим, ніж об'єкт.

Визначаючи об'єкт, треба знайти відповідь на запитання: що розглядається? Разом з тим предмет визначає аспект розгляду, дає уявлення про зміст розгляду об'єкта дослідження, про те, які нові відношення, властивості, аспекти і функції об'єкта розкриваються. Іншими словами, об'єктом виступає те, що досліджується. А предметом – те, що в цьому об'єкті має наукове пояснення.

Правильне, науково обґрунтоване визначення об'єкта дослідження - це не формальна, а суттєва, змістова наукова акція, зорієнтована на виявлення місця і значення предмета дослідження в більш цілісному і широкому понятті дослідження. Треба знати, що *об'єкт дослідження* – це частина об'єктивної реальності, яка на даному етапі стає предметом практичної і теоретичної діяльності людини як соціальної істоти (суб'єкта). *Предмет дослідження* є таким його елементом, який включає сукупність властивостей і відношень об'єкта, опосередкованих людиною (суб'єктом) у процесі дослідження з певною метою в конкретних умовах.

Мета дослідження пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також з його кінцевим результатом і шляхом його досягнення. Кінцевий результат дослідження передбачає вирішення студентами проблемної ситуації, яка відображає суперечність між типовим станом об'єкта дослідження в реальній практиці і вимогами суспільства до його більш ефективного функціонування. Кінцевий результат відображає очікуваний від виконання позитивний ефект, який формулюється двоступенева: перша частина – у вигляді суспільної корисності; друга – у вигляді конкретної користі, віднесеної до основного предмета дослідження.

Наявність поставленої мети дослідження дозволяє визначити *завдання*

дослідження, які можуть включати такі складові:

- вирішення певних теоретичних питань, які входять до загальної проблеми дослідження (наприклад, виявлення сутності понять, явищ, процесів, подальше вдосконалення їх вивчення, розробка ознак, рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування тощо);

- всебічне (за необхідності й експериментальне) вивчення практики вирішення даної проблеми, виявлення її типового стану, недоліків і труднощів, їх причин, типових особливостей передового досвіду: таке вивчення дає змогу уточнити, перевірити дані, опубліковані в спеціальних неперіодичних і періодичних виданнях, підняти їх на рівень наукових фактів, обґрунтованих у процесі спеціального дослідження ;

- обґрунтування необхідної системи заходів щодо вирішення даної проблеми;

- експериментальна перевірка запропонованої системи заходів щодо відповідності її критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально важливих у відповідних умовах результатів вирішення цієї проблеми при певних затратах часу і зусиль;

- розробка методичних рекомендації та пропозицій щодо використання результатів дослідження у практиці роботи відповідних установ (організацій).

Виконання завдань дослідження неможливе без *ознайомлення з основними літературними (а можливо, й архівними) джерелами з теми курсової роботи*. З метою повного їх виявлення необхідно використовувати різні джерела пошуку: каталоги і картотеки кафедр та бібліотеки вищого навчального закладу, а також провідних наукових бібліотек міста, бібліотечні посібники, при книжні та при статейні списки літератури, виноски і посилання в підручниках, монографіях, словниках та ін., покажчики змісту річних комплектів спеціальних періодичних видань.

Підчас джерелознавчих пошуків необхідно з'ясувати *стан вивченості обраної теми* сучасною наукою, щоб не повторювати в роботі загальновідомих істин, конкретніше точніше визначити напрями та основні розподіли свого дослідження.

1.4. Структура домашнього завдання

Домашнє завдання має навчально-дослідницький характер, тому повинна відображати рівень ознайомлення студента із найновішими джерелами літератури, підходами, теоріями. Зміст роботи має відповідати плану, а кожна структурна частина роботи чітко виділена.

Структура домашнього завдання має відповідати вимогам державних стандартів, розкривати сутність теми дослідження і бути логічною та послідовною. Домашнє завдання повинна містити:

- титульний аркуш;
- завдання на домашнє завдання;
- зміст;

- вступ;
- основну частину;
- висновки;
- додатки (за необхідності);
- список використаних джерел.

На *титульному аркуші* необхідно вказати назву вищого навчального закладу, де виконана робота, тему роботи, прізвище, ім'я, по батькові автора, наукового керівника, місто та рік.

У *змісті* вказують назви та номери початкових сторінок усіх розділів, пунктів чи підпунктів роботи, а також вступу, висновків, додатків та списку використаних джерел. Зразок змісту курсової роботи подано у Додатку Д. Зміст курсової роботи має відповідати її темі.

Якщо у домашньому завданні вжито багато специфічних термінів та позначень, то після змісту доцільно розмістити *перелік умовних позначень та термінів*. Його друкують у вигляді списку із двох стовпців, де у першому стовпці в алфавітному порядку подають перелік скорочень та позначень, а у лівому – відповідні їм розшифрування та пояснення. Якщо термін вживається у роботі менше трьох разів, то його роз'яснення подають після першого вживання та не включають до переліку умовних позначень. До кожної аббревіатури, вжитої у роботі, окрім загальновідомих (наприклад, ООН, США), обов'язково має бути розшифрування у місці, де вперше використано відповідну аббревіатуру. Незалежно від наявності переліку умовних позначень, символів, скорочень та термінів, при першій появі відповідних елементів у тексті курсової роботи роблять розшифровку.

У *вступі* необхідно обґрунтувати актуальність теми, сформулювати цілі та завдання, вказати об'єкт та предмет дослідження, дати коротку характеристики проблеми, котру досліджують, описати структуру роботи, вказати методи та методики дослідження, визначити практичну спрямованість роботи. Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми (задачі) та її значущість, підстави і вихідні дані для розроблення теми, ступінь її розроблення вітчизняними та закордонними вченими, обґрунтування необхідності проведення наукового дослідження.

Отже, обов'язковими елементами вступу є:

- актуальність проблеми;
- об'єкт дослідження;
- предмет дослідження;
- мета дослідження;
- завдання дослідження;
- наукове та практичне значення досліджень;
- структурні елементи роботи та їх короткий огляд.

Основна частина наукової роботи може складатись із розділів, підрозділів, пунктів та підпунктів.

Зміст основної частини домашнього завдання має відповідати темі дослідження, підпорядковуватись його меті та завданням, бути логічно

пов'язаним. Назви частин курсової роботи мають бути лаконічними, чітким та відображати зміст. Кожна частина закінчується короткими висновками, котрі відповідають завданням, сформульованим у вступі. Виклад тексту роботи повинен відповідати змісту та не повинен зводитись до відтворення загальновідомих та непов'язаних між собою окремих положень чи фактів. Стиль наукового викладу відповідає наступним правилам:

- короткі та логічні речення простої структури;
- відсутність загальноживаних та малоінформативних штампових формулювань;
- простий, лаконічний, образний виклад думок.

Кожне твердження основної частини роботи має бути теоретично обґрунтоване, підтверджене фактичним чи статистичним матеріалом.

Обсяг складових частин основної частини має бути приблизно однаковим, недопустиме значне перевищення обсягу однієї із частин. Основна частина проекту містить усі необхідні розробки та обґрунтування прийнятих рішень з ілюстраціями, посиланнями на літературні джерела, результатами власних експериментальних та теоретичних досліджень. Структура основної частини повинна включати три розділи.

1. У *першому розділі* домашнього завдання має бути зроблена постановка проблеми та її дослідження з позиції економічної теорії. У даній частині розглядаються наступні питання: аналіз предметної області; аналіз існуючих рішень; обґрунтування доцільності розробки. У цій частині роботи також досліджують економічну систему показників, які характеризують проблему, описують залежності між ними (у тому числі у вигляді графіків), аналізують ці показники, вказують переваги та недоліки їх застосування на практиці, особливі випадки використання досліджуваного апарату економічної теорії. Також необхідно вказати граничні значення, яких може набувати економічний показник та дати інтерпретацію можливих значень. Якщо існує декілька підходів до вирішення проблеми із точки зору економічної теорії, то необхідно розглянути всі або, принаймні, найбільш популярні, проаналізувати їх переваги та недоліки. Головне завдання під час написання цього розділу полягає у систематизації та критичному аналізі наявних підходів до дослідження поставленої проблеми. На основі проведеного аналізу та дослідження проблеми необхідно обґрунтувати доцільність застосування математичних методів для її вирішення.

2. *Другий розділ* основної частини домашнього завдання присвячений оптимізаційній постановці проблеми, застосуванню механізму управління ризиком для його мінімізації, тобто для вирішення проблеми. У даному розділі необхідно розглянути наступні питання: формалізація задачі; постановка проблеми у вигляді оптимізаційної з урахуванням підходів до її вирішення, висвітлених у попередньому пункті. У цій частині курсової роботи необхідно запропонувати власне вирішення економічної проблеми з урахуванням матеріалу, вивченого на лекційних та практичних заняттях із курсу «Моделювання управління ризиком». При розробці механізму управління ризиками конкретного підприємства обов'язково необхідно використати

результати попередньої частини курсової роботи, тобто результати аналізу поставленої проблеми з позиції економічної теорії.

3. У *третьому питанні* основної частини домашнього завдання відображають процес реалізації числового прикладу мінімізації економічного ризику. Фаза реалізації включає розв'язування задачі, отримання оптимального рішення із використанням комп'ютерної техніки, аналіз отриманих результатів, порівняння розв'язків, отриманих для задачі в економічній та оптимізаційній постановці. Для закріплення матеріалу, викладеного у другій частині курсової роботи, необхідно розв'язати оптимізаційну задачу, при цьому необхідно обґрунтувати використання певного методу розв'язування.

Для розв'язування задачі можна розробити як власний програмний засіб, так і скористатись готовими пакетами прикладних програм. Використаний числовий матеріал має бути максимально наближений до практики господарювання, тому доцільно скористатись даними, отриманими на підприємствах, які дійсно функціонують.

У *висновках* необхідно зробити висновки по роботі та вказати перспективи подальшої розробки теми, вказати найважливіші досягнення, отримані в ході виконання роботи, оцінити повноту виконання поставлених у вступі завдань, сформулювати рекомендації щодо використання отриманих результатів.

У *додатки* включають допоміжний матеріал, а саме проміжні викладки та доведення, громіздкі розрахунки, великі графіки, таблиці чи схеми, допоміжні цифрові дані, алгоритми та програми вирішення задач за допомогою комп'ютерної техніки, ілюстрації допоміжного характеру.

Список використаних джерел містить ті джерела літератури, котрі були опрацьовані студентом у процесі написання курсової роботи. Його слід розміщувати в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків джерел.

Правила оформлення списку використаних джерел згідно чинних стандартів видавничої та бібліотекарської справи детально описано у Додатку В.

Бібліографічний опис джерела складають безпосередньо за друкованим твором або виписують з каталогів бібліографічних покажчиків. Важливим етапом написання якісної курсової роботи є опрацювання наукової, навчальної, методичної та періодичної літератури з обраною тематикою. Перевагу варто надавати новим виданням.

1.5. Оформлення домашнього завдання

Оформляти домашнього завдання необхідно відповідно до державного стандарту України ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення» та вимог вищої школи до виконання наукових робіт.

Домашнє завдання друкують за допомогою комп'ютера на білому папері формату А4 (210×297 мм) з одного боку аркуша. Обсяг основного тексту

повинен становити близько 30-35 сторінок. До основного тексту не входять список використаних джерел та додатки.

Домашнє завдання друкують державною мовою, за винятком літературних джерел, котрі оформляють у списку використаних джерел мовою оригіналу. Цитати із іншомовних джерел також оформляють українською мовою.

Текст домашнього завдання роботи необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів:

- ліве – 30 мм,
- праве – 10-15 мм,
- нижнє – 20 мм,
- верхнє – 20 мм.

Основний текст домашнього завдання друкують з наступними параметрами:

- інтервал 1,5,
- шрифт Times New Roman,
- кегль 14,
- абзацні відступи – 1,25 см.

Згідно із загальноприйнятими нормами оформлення наукового тексту, на одній сторінці небажано використовувати декілька способів виділення, наприклад, курсив, підкреслення, жирний шрифт, відмінний від основного вид шрифт тощо. Оскільки обсяг домашнього завдання невеликий, то цю вимогу доцільно застосувати до всього тексту роботи. Взагалі науковий текст характеризують лаконічністю та стриманістю як у формулюваннях, так і в стилістичному оформленні, тому всеможливі виділення та спеціальні об'єкти слід використовувати із обережністю та лише у разі необхідності. Те саме стосується і оформлення списків по тексту роботи – варто дотримуватись єдиного вибраного стилю.

Математичні формули необхідно набирати у редакторі формул MS Equation. Скановані формули, рисунки чи таблиці використовувати заборонено.

При написанні домашнього завдання обов'язково необхідно дотримуватись наукового стилю викладення матеріалу.

Заголовки структурних частин курсової роботи, таких як «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «ДОДАТКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», друкують великими літерами із вирівнюванням по центру. Крапку є кінці заголовка не ставлять. Між заголовком структурної частини роботи та її основним текстом слід залишити порожній рядок. Такі структурні частини домашнього завдання, як зміст, вступ, висновки, список використаних джерел та додатки не мають порядкового номера, тобто не можна писати „1. ВСТУП”. Кожну структурну частину домашнього завдання розпочинають із нової сторінки. Недопустимо переносити текст на нову сторінку, якщо він займає менше ніж три рядки.

Нумерацію сторінок, пунктів основної частини, формул та рисунків подають арабськими цифрами без знаку №. Оскільки домашнього завдання – це

робота невеликого обсягу, то нумерація ілюстрацій, таблиць та формул може бути наскрізною. Для робіт більшого обсягу таку нумерацію проводять у межах розділу, причому тоді номер об'єкта складається із номера розділу і порядкового номера об'єкта, між якими ставлять крапку. Номер розділу проставляють відразу після слова «РОЗДІЛ», крапку після номера не ставлять, а заголовок відповідного розділу починають друкувати із нового рядка.

Домашнє завдання починається із титульної сторінки, відповідно вона є першою сторінкою роботи. На титульній сторінці номер не проставляють, а на наступних сторінках його проставляють у правому верхньому куті сторінки.

Кожен пункт змісту домашнього завдання необхідно починати з нової сторінки.

Ілюстрації та таблиці необхідно розміщувати безпосередньо після першого згадування у тексті або на наступній сторінці. Не варто посилення на ілюстрацію чи таблицю оформлювати як дублювання назви відповідного елемента. Усі схеми, таблиці, графіки чи діаграми мають бути проаналізовані, а їх поява в основному тексті – логічна. Якщо аналіз наочного матеріалу не проведено, то це трактується як невміння студента подати матеріал дослідження.

Кожна *ілюстрація* та *таблиця* обов'язково мають мати назву, котра чітко характеризує ілюстрацію чи таблицю. Номер ілюстрації та її назву розміщують під ілюстрацією після слова «Рис.», наприклад, як зображено на рис. 1.

До ілюстрацій належать схеми, креслення, фотографії, рисунки, діаграми, графіки тощо. У підписах до всіх ілюстрацій незалежно від їх типу вживають загальноприйняте скорочення «рис.» від «рисунок». Якщо на друці ілюстрація чорно-біла, то це треба враховувати під час розробки електронного варіанту роботи. Наприклад, якщо на графіку зображено динаміку декількох часових рядів, то їх доцільно зобразити різними маркерами, а не різними кольорами. У випадку необхідності до ілюстрації додають також відповідне розшифрування зображеного, наприклад, легенда до графіка.

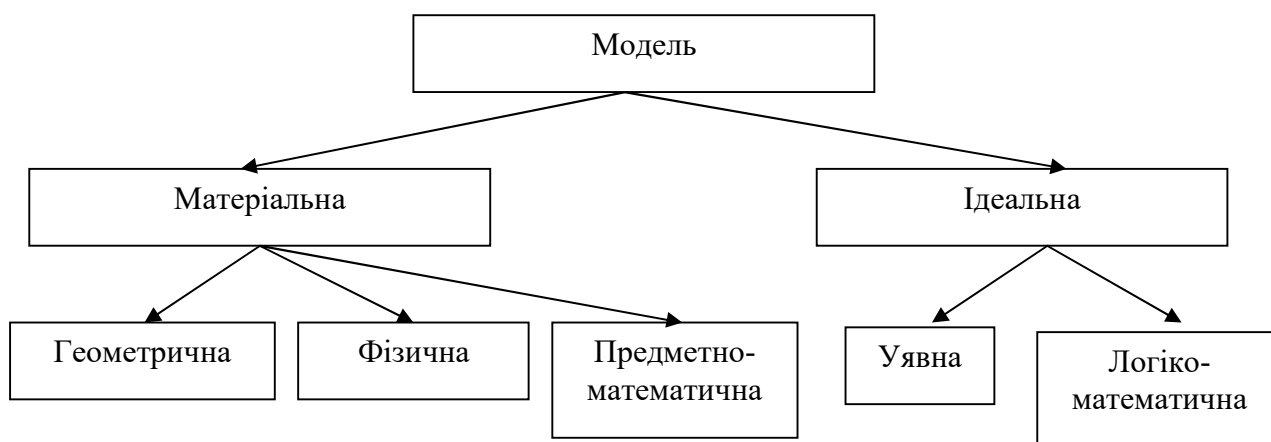

Рис.1. Класифікація моделей

Зважаючи на невеликий обсяг домашнього завдання, нумерація рисунків та таблиць може бути наскрізною. У наукових робіт великого обсягу рисунки та таблиці нумерують у межах розділів, причому у номері відповідного об'єкта першою цифрою проставляють номер розділу, а потім номер об'єкта через крапку. Обов'язкові посилання на ілюстрації та таблиці можна оформлювати у вигляді виразу в круглих дужках, наприклад, (рис. 3), що означає посилання на третій рисунок, або із використанням зворотів «як бачимо на рис.3», «відповідно до даних табл. 5» тощо.

У таблицях наводять цифрові дані. Форматування таблиці має бути єдиним для всього документа. Заголовок кожної графи має бути достатньо коротким і не дублювати заголовку таблиці чи інших граф.

При використанні таблиць у правому верхньому над заголовком розміщують надпис «Таблиця» із зазначенням номера, з великої літери та без лапок, вирівнювання по правому краю аркуша. Нижче із нового абзацу вказують назву таблиці. Наприклад:

Таблиця 1

Транспортні витрати на перевезення продукції від виробників до споживачів, грн/шт

Поста- чальник	Споживач				
	1	2	3	4	5
1	8	12	4	9	10
2	7	5	15	3	6
3	9	4	6	12	7
4	6	3	2	6	4

Таблиці та ілюстрації, котрі займають більше ніж одну сторінку, доцільно виносити у додатки. Якщо інформація, наведена у них, має особливу цінність і повинна міститись в основному тексті, то ілюстрацію по можливості розбивають на декілька логічно взаємозв'язаних ілюстрацій, а таблицю переносять на наступну сторінку, причому на новій сторінці замість слова «Таблиця» пишуть «Продовження таблиці». У шапку таблиці в цьому випадку додають ще один рядок із порядковими номерами стовпців, а наступна сторінка починається саме із цього рядка замість всієї шапки. У випадку необхідності допускається друк інформації в табличному вигляді 12 кеглем.

Формули вирівнюють по центру рядка, а їх номери проставляють справа у круглих дужках. Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів, які використані у формулі, треба подавати безпосередньо під формулою в тій послідовності, в якій вони наведені у формулі. Значення кожного символу і числового коефіцієнта треба подавати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова «де» без двокрапки. Наприклад:

$$R_t = \frac{c_t - c_{t-1} + d_t}{c_{t-1}} 100, \quad t = 1, \dots, T, \quad (1)$$

де R_t - норма прибутку активу,
 t - номер поточного періоду, $t = 1, \dots, T$,
 c_t - ціна активу на кінець t -го періоду,
 c_{t-1} - ціна активу на кінець $t - 1$ -го періоду,
 d_t - поточний прибуток від активу.

При використанні формул в тексті треба дотримуватись загальних правил пунктуації, адже формула належить до речення як його рівноправний елемент. Якщо формула не поміщається в один рядок, перенесення у наступний рядок доцільно робити після знаків рівності, додавання, віднімання, множення, ділення. Невеликі та незначні формули, так само як і короткі однотипні формули, доцільно розмішувати по тексту, тобто не виділяти в окремий рядок, з метою економії місця.

Рекомендовані розміри математичних формул подано на рис. 2.

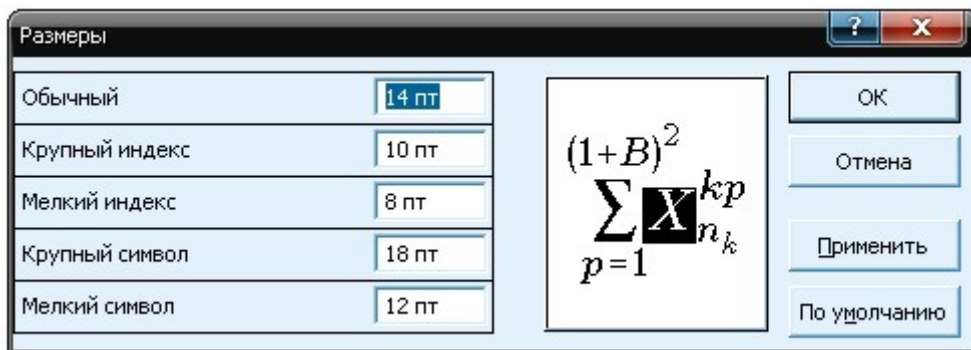

Рис.2. Розміри символів та індексів у формулі

Посилання на рисунки, таблиці та формули обов'язкові. Вони оформляються у круглих дужках із зазначенням номеру об'єкта, на який посилаються. Формули, на які нема посилань у тексті, можна не нумерувати, а нумерація рисунків та таблиць обов'язкова.

Додатки оформляють як продовження домашнього завдання на наступних сторінках. Кожен додаток повинен починатись із нової сторінки та мати заголовок, надрукований зверху малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток» і велика літера, що позначає додаток. Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, І, і, Й, О, Ч, Ь, наприклад, додаток А, додаток Б. Один додаток позначається як «Додаток А». Усі додатки повинні мати назву, яку друкують у новому рядку після слова «Додаток».

Нумерацію ілюстрацій, таблиць та формул у додатках почитають спочатку у межах кожного додатку. Таблиці, ілюстрації та формули у додатках оформляють за загальними правилами. У додатки також підшивають

документи, що характеризують досліджуваний об'єкт, та інформація з яких була використана як вхідна під час проведення обчислень. У випадку необхідності в додатка можуть бути використані аркуші формату, більшого ніж А4.

При написанні домашнього завдання студент зобов'язаний *посилатись на джерела*, матеріали, праці, які було використано під час виконання роботи. Для посилання у тексті роботи на джерело необхідно в квадратних дужках зазначити порядковий номер джерела у списку літератури та, у разі необхідності, номер сторінки. Наприклад, [3, с.13] означає, що використано матеріал із 13-ої сторінки літературного джерела, яке у списку використаних джерел розміщене під третім номером. Номер сторінки вказують для великих за обсягом джерел, наприклад, монографій, підручників, посібників тощо. Для невеликих статей номер сторінки вказувати не обов'язково. Посиланню має передувати точна цитата із джерела, оформлена за правилами написання цитат, або переказаний зміст із дотриманням точності. Правила оформлення списку використаних джерел описано у Додатку Е. Посилання можна робити як на одне джерело, так і на декілька одночасно.

Приклади оформлення посилань:

1) За словами С. Біра, «інформація знищує різноманітність» [10, с. 145].

2) Значний внесок у дослідження фінансових ринків та розвиток економіко-математичних методів та моделей прийняття інвестиційних рішень зробили зарубіжні вчені Дж. Тобін, Г. Марковіц, У. Шарп, М. Шоулс та інші [3, 5, 7, 9].

3) Проблеми моделювання виробничо-економічних систем розглянуто в працях [1-6].

4) У статті Вітлінського В.В. розглянуто методологічний підхід до аналізу та прийняття ефективних управлінських рішень [3].

У випадку необхідності допускається оформлення посилання на літературне джерело у вигляді зноски на сторінці, але у цьому випадку відповідне джерело все рівно необхідно включити до списку використаних джерел.

Не рекомендовано використовувати як джерела статті із ненаукових та нефахових джерел, наприклад із загальнодержавних газет, глянцевого журналу, форумів у мережі Internet. Якщо джерело перевидавалось декілька разів, доцільно використовувати останнє видання. Серед опрацьованих джерел літератури обов'язково мають бути такі, що вийшли друком впродовж найближчих кількох років.

Джерела у списку використаної літератури слід подавати у такій послідовності: Закони України, постанови і декрети Уряду, статистичні збірники, і лише потім всі інші джерела, у тому числі електронні, в алфавітному порядку.

1.4. Робота над текстом домашнього завдання

Другий етап починається з вивчення літератури з теми домашнього

завдання роботи. Вивчення літератури треба починати з праць, де проблема відображається в цілому, а потім перейти до вузьких досліджень. Починати ознайомлення з виданням треба з титульного аркуша, з'ясувавши, де, ким, коли воно було видано. Треба переглянути зміст, який розкриває структуру видання, наповнення його розділів, звернутися до передмови, де розкрито призначення видання, завдання, поставлені в ньому автором.

Готуючись до *викладання тексту* домашнього завдання, доцільно ще раз уважно прочитати його назву, що містить проблему, яка повинна бути розкрита. Проаналізований та систематизований матеріал викладається відповідно до змісту у вигляді окремих розділів і підрозділів (глав і параграфів). Кожний розділ (глава) висвітлює самостійне питання, а підрозділ (параграф) – окрему частину цього питання.

Тема має бути розкрита без пропуску логічних ланок, тому починаючи працювати над розділом, треба відмітити його головну ідею, а також тези кожного підрозділу. Тези необхідно підтверджувати фактами, думками різних авторів, результатами анкетування та експерименту, аналізом конкретного практичного досвіду. Треба уникати безсистемного викладення фактів без достатнього їх осмислення та узагальнення.

Думки мають бути пов'язані між собою логічно, увесь текст має бути підпорядкований одній головній ідеї. Один висновок не повинен суперечити іншому, а підкріплювати його. Якщо висновки не будуть пов'язані між собою, текст втратить свою єдність. Один доказ має впливати з іншого.

Щодо кожного розділу (глави) роботи необхідно зробити висновки, на основі яких формулюють висновки до всієї роботи в цілому.

Достовірність висновків загалом підтверджується *вивченням практичного досвіду роботи* конкретних установ, щодо яких проводиться дослідження. Оперативно і в повному обсязі зібрати практичний матеріал, узагальнюючи його та систематизувати допоможе оволодіння студентом основними *методами дослідження*: спостереженням, експериментом, бесідою, анкетуванням, інтерв'ю, математичними методами обробки кількісних даних, методом порівняльного аналізу та ін. найкращих результатів можна досягти при комплексному використанні цих методів, проте слід мати на увазі, що залежно від особливостей теми дослідження, специфіки предмета і конкретних умов окремі методи можуть набути переважного значення.

Накопичуючи та систематизуючи факти, треба вміти визначити їх достовірність і типовість, найсуттєвіші ознаки для наукової характеристики, аналізу, порівняння. Аналіз зібраних матеріалів слід проводити у сукупності, з урахуванням усіх сторін відповідної сфери діяльності (чи установи). Порівняльний аналіз допомагає виділити головне, типове в питаннях, що розглядаються, простежити зміни, що сталися в роботі установ протягом останніх років, виявити закономірності, проаналізувати причини труднощів у їх функціонуванні, визначити тенденції та перспективи подальшого розвитку.

Кількісні дані, що ілюструють практичний досвід роботи, можна проаналізувати за методом ранжованого ряду, розподіливши матеріали за роками, звівши їх у статистичні таблиці, таблиці для порівняння та ін., що

дозволить зробити конкретні висновки.

Таким чином, широке використання відомих у науці методів накопичення, вивчення, систематизації фактів та практичного досвіду в цілому дасть змогу виконати основне завдання курсового дослідження: поєднати різні роз'єднані знання в цілісну систему, вивести певні закономірності, визначити подальші тенденції розвитку теорії та практики відповідної сфери діяльності.

1.5. Заключний етап роботи над домашнім завданням

На цьому етапі передбачається написання студентом вступу та висновків до домашнього завдання, оформлення списку літератури та додатків, редагування тексту, його доопрацювання з урахуванням зауважень наукового керівника, підготовка роботи до захисту.

Вступ доцільно писати після того, як написана основна частина домашнього завдання. У вступі обґрунтовується актуальність теми, що вивчається, її практична значущість; визначаються, об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження; розглядаються методи, за допомогою яких воно проводилось і розкривається структура роботи, її основний зміст. Якщо студент вирішив не торкатися деяких аспектів теми, він повинен зазначити про це у вступі.

Обов'язковою частиною вступу є огляд літератури з теми дослідження, в який включають найбільш цінні, актуальні роботи (10-15 джерел). Огляд має бути систематизованим аналізом теоретичної, методичної й практичної новизни, значущості, переваг та недоліків розглядуваних робіт, які доцільно згрупувати таким чином: роботи, що висвітлюють історію розвитку проблеми, теоретичні роботи, які повністю присвячені темі, потім ті, що розкривають тему частково. В огляді не слід наводити повний бібліографічний опис публікацій, що аналізуються, достатньо назвати автора й назву, а поруч у квадратних дужках проставити порядковий номер бібліографічного запису цієї роботи в списку літератури. Закінчити огляд треба коротким висновком про ступінь висвітленості в літературі основних аспектів теми.

Список використаної літератури складається на основі робочої картотеки і відображає обсяг використаних джерел та ступінь вивченості досліджуваної теми, є «візитною карткою» автора роботи, його професійним обличчям, свідчить про рівень володіння навичками роботи з науковою літературою. «Список...» повинен містити бібліографічний опис джерел, використаних студентом під час роботи над темою. Укладаючи його, необхідно дотримуватися вимог державного стандарту. Кожний бібліографічний запис треба починати з нового рядка, літературу слід розташовувати в алфавітному порядку авторів та назв праць, спочатку видання українською мовою, потім – іноземними. Бібліографічні записи в «Списку...» повинні мати порядкову нумерацію. У тексті роботи слід давати у квадратних дужках посилання на номери списку. Якщо необхідно вказати номер сторінки, її ставлять через кому після номера видання.

Усі *додатки* повинні мати порядкову нумерацію та назви, що

відповідають їхньому змісту. Нумерація аркушів з додатками продовжує загальну нумерацію сторінок основного тексту роботи. Обсяг домашнього завдання роботи має бути в межах 40 сторінок машинопису без урахування додатків і списку літератури.

Літературне оформлення домашнього завдання є важливим елементом її використання і одним із багатьох чинників, на які зважає комісія при оцінюванні під час захисту. Передусім звертається увага на змістовний аспект викладу матеріалу (логічність і послідовність, повнота і репрезентативність, тобто широта використання наукових джерел, загальна грамотність та відповідність стандартам і (прийнятим правилам), а також на текст роботи, список літератури і додатки, на зовнішнє оформлення титульного аркуша.

У домашньому завданні необхідно прагнути дотримуватися прийнятої термінології, позначень, умовних скорочень і символів, не рекомендується вживати слова і вирази-штампи, вести виклад від першої особи: «Я спостерігав», «Я вважаю», «Мені здається», «На мою думку», «Ми отримуємо», «Ми спостерігаємо». Слід уникати в тексті частих прізвищ (учених-дослідників, практиків) ініціали як правило, ставляться перед прізвищем.

Завдання студента – в призначений термін подати домашнє завдання керівникові для перевірки.

До формувань заголовків (назв) розділів (глав) і підрозділів (параграфів) курсової роботи висуваються такі основні вимоги: стислість, чіткість і синтактична різноманітність у побудові речень, з переваженням простих, поширених, послідовне та точне відображення внутрішньої логіки змісту роботи.

Розділи і підрозділи прийнято нумерувати арабськими цифрами. Параграфи (підрозділи) нумерують окремо в кожному розділі. Позначення розділів (глав); параграфів і їхні порядкові номери пишуть в одному рядку з заголовком; причому в кінці крапка не ставиться.

Сторінки роботи повинні мати поля: ліве -20мм, зверху – 20мм, праве – 20мм, знизу – 20 мм. Шрифт має відповідати Times New Roman, кегель 14, інтервал міжрядковий 1,5.

Таблиці, малюнки, схеми, графіки та інші ілюстративні матеріали як у тексті роботи, так і в додатках слід виконувати на стандартних аркушах (270x297мм) або наклеювати на стандартні білі і аркуші.

Усі сторінки роботи нумеруються від титульної до останньої без пропусків або літерних додатків. Першою сторінкою вважається титульний аркуш, на ній цифра 1 не ставиться, другою вважається сторінка, що містить «зміст», на ній цифра 2 не ставиться, на наступній сторінці проставляється цифра 3 і далі згідно х порядком. Порядковий номер сторінки проставляється посередині верхнього поля.

домашньому завданні відкривається титульним аркушем. На ньому вказуються міністерство, назва навчального закладу, в якому виконувалася робота, назва кафедри, на який вона виконувалась, повна назва теми роботи, прізвище та ініціали студента, курс, група, факультет, де він навчається, прізвище, ініціали, вчене звання наукового керівника, рік, і місце виконання

роботи.

На наступній сторінці розміщується зміст із позначенням сторінок, на яких кожний з елементів плану викладений у роботі. Всі розділи і підрозділи, що є у плані, мають бути виділені в тексті заголовками та підзаголовками.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. Управління фінансовими ризиками на підприємстві.
2. Організація системи управління економічними ризиками на підприємстві.
3. Організація управління ризиками в аеропорту «Бориспіль».
4. Методи зниження економічних ризиків в авіакомпаніях України.
5. Інвестиційна діяльність та організація управління ризиками на транспорті.
6. Управління ризиками в системі ризик-менеджмент.
7. Система антикризового управління.
8. Технології аналізу та оцінки ризиків в системі ризик-менеджмент.
9. Моделювання економічного ризику на основі концепції теорії гри.
10. Прийняття оптимальних рішень в умовах невизначеності та ризику.
11. Моделі управління ризиком.
12. Невизначеність, конфлікт і теоретико-ігрові моделі економічного ризику.
13. Управління ризиками в проектах.
14. Управління ризиками інноваційного підприємства.
15. Управління інвестиційними ризиками підприємства.
16. Управління ризиками та оцінка фінансового стану страховика.
17. Управління ризиками страхової компанії.
18. Ризики у зовнішньоекономічній діяльності та механізм їх мінімізації.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Розглянути приклад конкретного підприємства (банку, фірми, ТОВ тощо): проаналізувати та оцінити економічні ризики, розробити систему антикризового управління, провести діагностику ризику банкрутства підприємства, зробити оптимізацію ризиків, навести заходи по зменшенню впливу ризиків, показати ефект від реалізації системи управління ризиками страхового портфеля, довести ефективність прийнятих рішень.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Шелобаев С.И. Математические методы и модели в экономике, финансах, бизнесе: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 367 с.
2. Сорока П.М. Аналіз, моделювання та управління ризиками: навчальний посібник / П.М. Сорока, Б.П. Сорока; за наук. ред. О.Д.Гудзинського. – К.: Університет «Україна», 2011. – 270 с.
3. Останкова Л.А. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками: Навч. посіб. / Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 256 с.
4. Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків та ризикових ситуацій. / І.Ю. Івченко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
5. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. / В.В. Вітлінський. – К.: Деміур, 1996. – 308 с.
6. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком. / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К.: Вид-во КНЕУ, 2000. – 292 с.
7. Вітлінський В.В., Ризик у менеджменті. / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний. – К.: Борисфен, 1996. – 336 с.
8. Економічний ризик і методи його вимірювання: Підручник. / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний, О.Д. Шарапов. – К.: ІЗМН, 1996. – 216 с.
9. Ястремський О.І. Моделювання економічного ризику./ О.І. Ястремський. – К.: Либідь, 1992. – 176 с.
10. Вопросы методики принятия оптимальных управленческих решений в условиях риска // Сборник научных трудов Независимого Аграрно-экономического Общества России. – Москва: МСХА, 2007. – С. 15.
11. Кинев Ю.Ю. Оценка рисков финансово-хозяйственной деятельности предприятий на этапе принятия управленческого решения. // Менеджмент в России и за рубежом. - 2000. - № 5. - С.57.
12. Глизнуцин В. С . Корпоративный подход к принятию управленческих решений // Управление персоналом. – 2002. - № 5. – С. 25.
13. Романов В. С . Риск-менеджмент как условие развития предприятия // Теория и практика реструктуризации предприятий: Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. Пенза. - 2006 . - с.144-146.
14. Федотов Д. К. Комплексный подход к управлению рисками // Финансовый бизнес. – 2007. - №5. – С. 18 -25.
15. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций. - 2-е изд. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^О». - 2003. – 546 с.